

O PUBLICAȚIE DE INTERES MEDICAL ÎN LIMBA ROMÂNĂ REALIZATĂ DE UN MARAMUREȘEAN LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI XIX

Dr. *Felix Marian*
Baia Mare

Abstract:

Among the first Romanian medical prints there are papers written by doctors' but also by scholars. Most of these publications have multiple forms between translation and processing.

The book „Omu de lume”, a well-behavior manual, was written by Vasilie Ghergheli and printed in Vienna in 1819. The importance of the book consists in the paragraphs modified and added by him.

Nicolae Iorga enumerate the merits of this book: it is the only paper printed by an inhabitant of Maramures, it is the biggest Latin book by then, it uses an original orthography, and most of all, it contents cultural Romanian desiderata.

Keywords: history of medicine, Maramures, Vasilie Ghergheli

Printre primele tipărituri românești pe teme medicale se întâlnesc ordonanțe ale forurilor guvernamentale sau ale unor autorități locale, rețete pentru vindecarea diferitelor boli, lucrări de educație sanitară ieșite de sub pana unor medici sau a unor profani, istorioare morale, precum și texte în care se oglindesc concepțiile cu privire la sensurile religioase ale pierderii sănătății.

Sunt totuși câteva teme care domină în această veche literatură medicală sau paramedicală: lupta împotriva flagelurilor epidemice, tehnicile tămăduitoare bazate pe leacuri casnice, promovarea cumpătării ca mijloc de evitare a îmbolnăvirilor și altele. Scrierile care sub o formă sau alta condamnă patima beției fac și ele parte în chip firesc din publicistica de propagandă igienico-sanitară a epocii. [1]

Reglementările sanitare de la sfârșitul secolului al XVIII-lea oglindite în publicațiile tipărite în limba română pentru populația majoritară a Transilvaniei poartă pecetea încercării de aplicare politică a ideilor luminate în cadrele absolutismului monarhic. Activitatea de propagandă sanitară în mijlocul populației românești a beneficiat într-o anumită măsură de efortul pe care organele administrative de pe tot întinsul imperiului îl desfășurau în vederea „luminării maselor”. Programul de reforme menite să asigure prosperitatea și forța statului austriac urmărea nu numai continua ridicare a nivelului economic al indivizilor și colectivităților, dar și certe mutații pe plan educativ și cultural.

S-a creat astfel un anumit fundament pentru acțiuni țintind către „luminarea” întregii populații, un rol hotărâtor revenind în

această privință tinerei intelectualități românești, ale cărei rânduri creșteau neconținut și al cărei dinamism devenea tot mai evident. Către sfârșitul secolului al XVIII-lea s-a produs o deplasare a obiectivelor culturale și a metodelor de acțiune a cărturarilor noștri din Transilvania: fără să renunțe la preocupările lor erudite din domeniul filologiei și istoriografiei, ei își îndreaptă atenția și asupra literaturii didactice sau a publicațiilor moralizatoare și de răspândire a cunoștințelor științifice destinate nu numai locuitorilor de la orașe, dar și țăranimii. Nicolae Iorga atrăgea atenția asupra faptului că în Transilvania acelei epoci nu s-au dedicat operei de culturalizare doar câteva personalități „ci preoți, corectori de cărți, învățători, slujbași, medici; toată inteligența nației participă la mișcare, se încălzește de dânsa”.

Lipsa scrierilor de propagandă sanitară „autohtone” a fost suplinită în parte de publicațiile editate în cadrul „literaturii de stat”. Din inițiativa și sub îndrumarea Curții vieneze s-au tipărit sistematic către sfârșitul secolului al XVIII-lea și la începutul celui următor, cărți și broșuri de popularizare a științei și tehnologiilor moderne. O atenție deosebită a fost acordată povăuirilor economico-gospodărești, însă nu au fost pierdute din vedere nici sfaturile igienico-sanitare. Asemenea publicații au apărut în limbile diverselor naționalități din imperiu, indiferent de statutul politic al acestora și în funcție mai ales de ponderea lor numerică. Așa se face că pentru românii din Transilvania și din Banat s-a editat în intervalul 1780 – 1830 o întreagă bibliotecă de texte aparținând „literaturii de stat”. [2]

Forurile guvernamentale au dispus adesea să se procedeze la adaptarea originalelor germane sau latine ori să se redacteze scrieri anume pentru

diverse grupări etnice și religioase, ținându-se seama de nivelul cultural, de modul lor de a gândi și de eventuale probleme locale.

De mare însemnătate a fost susținerea financiară, prin comenzi oficiale, a unor tipografii capabile să imprime în condiții satisfăcătoare publicațiile în limba română. Asemenea oficine au funcționat la Sibiu, Cluj, Blaj, Brașov sau Oradea, dar și la Viena sau Buda. La Crăiasca tipografie a Universității din Buda au ocupat funcția de corectori și cenzoari personalități de vază ale Școlii Ardelene precum Samuil Micu-Clain, Gheorghe Șincai și Petru Maior, care au avut astfel prilejul să se îngrijească de punerea în strai românesc și de multiplicarea unor texte medico-sanitare.

Datorită strădaniilor editoriale, atât a celor patronate de autorități și celor întemeiate pe inițiativa particulară, cititorul român a avut la dispoziție un număr deloc neglijabil cu scrieri cu conținut destul de variat. Un istoric literar constata în această privință: „Cu toată valoarea lor inegală, cu toate contradicțiile și lipsurile pe care le conțin, aceste scrieri, lucrute uneori în mare grabă și cu multă trudă, compilate, traduse sau create într-un mod profund original, au slujit în bună măsură cerințele culturale ale poporului român dornic de libertate și viață mai bună”. [3] La fel pot fi apreciate publicațiile cu caracter medical apărute atunci în limba română.

Bună parte din publicațiile de interes medical editate la vremea aceea în românește sunt de fapt, nu simple tălmăciri, ci ceea ce Al. Duțu numește „remodelări”, adică versiuni care îmbracă „multiple forme între traducere și prelucrare”. [4] Mai trebuie avut în vedere că marea majoritate a tipăriturilor au fost tălmăcite nu prin silința medicilor ci a unor cărturari de formație filologică sau chiar teologică. Singurul medic care a luat parte la acțiunea de transpunere în limba română a unor astfel de materiale a fost Ioan Piuariu-Molnar. Dar el, care a militat pentru întemeierea publicisticii laice românești, n-a găsit nimerit să elaboreze lucrări medicale destinate conaționaliilor săi. S-a manifestat de altfel pornirea de a-i atribui oculistului sibian mai toate tălmăcirile de cărțuții cu caracter medical tipărite la sfârșitul secolului al XVIII-lea

și la începutul celui următor, poate și faptului că la vremea aceea nu exista afară de el nici un alt medic diplomat român în tot Imperiul habsburgic. [5]

Unii istorici ai medicinei au opinat că traducătorii de după 1800 ai textelor de propagandă sanitară au fost și „creatorii autentici ai limbajului medical românesc, în prima lui fază de dezvoltare”. O atare apreciere poate fi acceptată doar cu rezerve: acele traduceri au numai meritul de a fi prilejuit utilizarea unui oarecare număr de neologisme printre care figurau și câțiva termeni medicali, unii având curs și astăzi. [6]

Ceea ce izbește atunci când luăm cunoștință de paragrafele cu conținut medical și igienic din atare scrieri este preocuparea evidentă a autorilor de a nu contrazice tradiția, de a nu inova, de a se mărgini la cercul de probleme și la modalitățile de argumentare prescrise de bunul simț care sălășluiește în orice minte sănătoasă. Singurul merit pe care și-l arogă acești vechi scriitori este cel de a proclama sub o formă cât mai expresivă adevăruri eterne de morală practică. Aceasta este impresia ce se degajă din cărțile diferiților autori printre care Vasilie Ghergheli de Ciocotiș, localitate aflată astăzi în Maramureș.

Cartea „Omu de lume”, un manual de bună purtare tipărit în anul 1819 [7] cu cheltuiuala comerciantului macedo-român Gheorghe Constantin Darvari a fost cândva atribuită eronat doctorului Vasile Popp [8] dar pentru cine ia în mână elegantul volumaș imprimat la Viena lucrurile sunt clare: autorul lui este „Vasilie Gergely de Csokotis, theolog absolut din diecesul Muncaciului, în convinctul împărătesc din Vienna” ceea ce vrea să însemne „Vasilie Ghergheli (sau Gherghei) de Ciocotiș, teolog absolvent din dieceza Muncaciului, de la Seminarul imperial din Viena”.

De altfel, chiar subtitlul cărții „Sontice regule ale cuviinței, grației, mai alesului mod al vieții și a adevăratelor blândeți, spre întrebuintarea tinerimii românești” are nevoie să fie tălmăcit fiind vorba pur și simplu de „reguli serioase”.

Despre Vasilie Ghergheli se știe doar că se născuse în satul Maramureșean Ciocotiș de lângă Târgu Lăpuș și că a fost o vreme stabilit la Viena. „Omu de lume” este – cum se arată în foaia de titlu – o traducere adăugită. Șerban Cioculescu a stabilit că Ghergheli a reprodus bună parte din lucrarea „Der Mann von Welt” a iluministului german Gottfried Immanuel Wenzel, care se inspirase la rândul său din scrierile moralizatoare

ale unor înaintași. [9]

Interesul deosebit pe care îl prezintă cartea se concentrează tocmai în paragrafele prelucrate și adăugate de acesta în dorința de a oferi o tipăritură care să corespundă nevoilor și aspirațiilor conaționalilor săi. Nicolae Iorga a enumerat principalele merite ale acestei publicații: este singura lucrare imprimată până la acea dată de un maramureșean, este cea mai întinsă carte cu litere latine apărută până atunci în limba noastră, folosește o ortografie originală și, mai ales formulează o serie de deziderate culturale țintind la afirmarea naționalității române. [10]

Sub aparența unui cod al manierelor elegante, „Omu de lume” reprezintă de fapt, asemenea altor producții ale Școlii Ardelene, un manifest al redeșteptării românești. Cum remarca D. Popovici, Vasilie Ghergheli se arată preocupat „nu numai de buna purtare, ci și de problemele referitoare la ortografia românească și la cultura limbii”. [11]

În „ruptura dintâia”, adică în prima secțiune a cărții, este proclamată datoria fiecăruia de a se îngriji de sănătatea sa trupească. Traiul cumpătat, cu abținerea de la excese, mai cu seamă mâncare și băutură, constituie temeiul menținerii sănătății cât și a cultivării frumuseții. Respirarea aerului curat, somnul cu măsură, practicarea exercițiilor fizice, păstrarea curățeniei corporale, purtarea de veșminte potrivite, evitarea căldurii moleșitoare, alungarea ispitelor și patimilor, adaptarea regimului de viață la condițiile de mediu, sunt câteva din regulile de igienă menționate aici. Trebuie recunoscut că unele recomandări ale lui Ghergheli par absurde, ca de pildă interdicția de a spăla și a șterge degetele pornind de la palmă către vârful.

Șerban Cioculescu, care a procedat la o confruntare a textului celei de a șasea ediții, publicate la Pesta în 1817 a cărții lui Wenzel cu cel tipărit de Ghergheli, atrage atenția că în capitolul al XIII-lea, „Purtarea în societate” al tălmăcirii românești nu figurează paragraful consacrat primejdiei fumatului și a prizării tabacului. Această omisiune s-ar explica prin faptul că Ghergheli să fi fost un fumător pasionat.

În privința limbii „Omului de lume” remarcăm mai întâi invazia neologismelor preluate – firește – îndeosebi din latină.

Abundă termeni a căror înțelegere presupunea un anumit nivel de cultură: acurat (întocmai, corespunzător), canal, caracter, cauză, clasă, condiment, contrariu, favoare, fizicesc, fiziognomie, grațios, instrument, lineament (trăsătură), morbie (îmbolnăvire), natură, principiu, promenad (plimbare), proporție, regulă, a sufoca, temperament, etc. Unii termeni par a fi împrumutați din dialectele sud-dunărene, precum springire (apărare, ocrotire) și springionire, iar alții au fost, eventual, făuriți de însuși Ghergheli, precum multanec (felurit?) sau sîntunobla (sfânt și nobil?). Dar marea dificultate pe care o prezintă lectura „Omului de lume” nu ține atât de stil și vocabular cât de ortografia preconizată de traducătorul și prelucrătorul cărții.

Reproducând în crestomația sa „Școala Ardeleană” unele paragrafe din „Omu de lume”, Florea Fugariu ținea să avertizeze: „În transcrierea noastră, fragmentele nu trebuie folosite de filologi, într-atât de inevitabil aproximativă se prezintă orice transpunere interpretativă a textului lui Vasilie Ghergheli”. [12]

Din punct de vedere a istoriei medicinei noastre nu este un fapt neglijabil că, acum aproape două secole, într-o tipăritură românească, din care un exemplar se găsește la Biblioteca Academiei Române, întâlnim deslușit formulată ideea că „Omul de lume” trebuie neapărat să se îngrijească sistematic de propria-i sănătate. Consemnarea acestei idei echivala cu un îndemn de a depăși viziunea fatalistă care decurgea dintr-o anumită concepție religioasă despre substratul sănătății și al bolii.

Bibliografie selectivă:

1. Brătescu Gh. - Grija pentru sănătate. Primele tipărituri de interes medical în limba română (1581-1820), București, 1988, p. 6-8
2. Răduțiu A. - Gyémant, L. Repertoriul actelor oficiale privind Transilvania tipărite în limba română (1701-1847), București, 1981, p. 114, 146-147, 226
3. Munteanu R. - Contribuția Școlii Ardelene la culturalizarea maselor, București, 1962, p. 171-172
4. Dușu Al. - Traducere și remodelare în cultura română în perioada luminilor, în vol. Probleme de literatură comparată și sociologie literală, București, 1970, p. 159
5. Bologa V. L., Spielman I., Szökefalvi Nagy Z - Date noi cu privire la activitatea medicală a

-
- lui Ioan Piuariu-Molnar în Revista Medicală XV (1969), nr. 4, p. 500-505
6. Izsák S. - Iluminismul medical românesc, în vol. Studii de Istoria medicinei, Cluj, 1960, p. 79
  7. Bianu I., Hodoș N., Simionescu D. - Bibliografia românească veche (1508-1830), vol. III, București, 1912-1936, p. 309-312
  8. Adamescu Gh. - Contribuțiune la bibliografia românească, vol. II, București, 1923, p. 62
  9. Cioculescu Ș. - Un izvor literar necunoscut în România Literară, II (1969), nr. 20(32), p.8
  10. Iorga N. - Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688-1821), ed.III, vol.II, București, 1969, p.218-219
  11. Popovici D. - Studii literare, vol. I, Cluj, 1972, p. 273
  12. Fugariu Fl. - Scoala Ardeleană, vol. III, București, 1970, p. 98-108